

YUVENAL YUSTITSIYA: O'ZBEKISTON VA HORIJ TAJRIBASI

Boymirzayeva Raximaxon Xoshimjonovna

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti katta o'qituvchisi. Namangan shahri, O'zbekiston Respublikasi.

Abduganiyev Temurbek Alimardon O'g'li

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti 2- kurs talabasi. Namangan shahri, O'zbekiston Respublikasi.

Annotatsiya. Ushbu kichik tadqiqotda voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilishda mamlakatimiz va ayrim horijiy mamlakatlar qonunchiligida belgilab qo'yilgan normalar ko'rib chiqilgan. Maqolada o'rganish qaratilgan obekt bo'lib, so'nggi paytda "yuvnal yustitsiya" iborasi bilan tushuntirilayotgan mazkur masala yuzasidan O'zbekiston va horijiy mamlakatlarning tajribalarini tahlil etish. Bundan ko'zlangan maqsad voyaga yetmaganlarning ishlarini ko'rishda xalqaro standartlar va horijiy tajribani tahlil etish orqali sohaga tegishli taklif va tavsiyalar berishdir.

Kalit so'zlar: bola huquqlari, Jinoyat kodeksi, yoshlar muammolari, jinoyat protsessida voyaga yetmaganlar himoyasi, "qayta tiklovchi adolat".

Абстрактный. В данном небольшом исследовании были рассмотрены нормы, установленные в законодательстве нашей страны и некоторых зарубежных стран по защите прав несовершеннолетних. Объектом исследования в статье является анализ опыта Узбекистана и зарубежных стран по данному вопросу, что объясняется словосочетанием «ювенальная юстиция», Целью этого является предоставление актуальных предложений и рекомендаций на местах путем анализа международных стандартов и зарубежного опыта работы с несовершеннолетними.

Ключевые слова: права ребенка, Уголовный кодекс, проблемы молодежи, защита несовершеннолетних в уголовном процессе, «восстановительное правосудие».

Abstract. In this small study, the norms established in the legislation of our country and some foreign countries for the protection of the rights of minors were considered. The object of study in the article is the analysis of the experiences of Uzbekistan and foreign countries regarding this issue, which is recently explained by the phrase "juvenile justice. The purpose of this is to provide suggestions and recommendations to the field by analyzing international standards and foreign experience in dealing with minors.

Key words: children's rights, Criminal Code, youth problems, protection of minors in criminal proceedings, "restorative justice"

Hozirgi vaqtda yuridik fanda maxsus sub'ektni - voyaga etmaganlar bilan bog'liq huquqiy munosabatlarni tartibga soluvchi yangi huquq sohasini ajratib ko'rsatish takliflari tobora ko'payib bormoqda. Hayotning murakkablashishi bilan bog'liq holda, ilgari hal qilinmagan yangi huquqiy muammolar paydo bo'ladi.

Shubhasiz, hozirgi davr talabidan va xalqaro standartlardan kelib chiqib, mamlakatimiz qonunchiligida voyaga etmaganlarning himoyasi bo'yicha bir qator qonun[1] va qonunosti hujjatlari[2] qabul qilingan, biroq bu yetarli emas. Voyaga yetmaganlarning muammolarini bir qismi yoshlar bilan bog'liq. Yoshlar muammolari amaldagi qonunchilikda kutilayotgan o'zgarishlarni emas, balki tezkor aralashuvni talab qilsa-da, huquqning allaqachon shakllangan an'anaviy tarmoqlari voyaga etmaganlarning manfaatlaridan kelib chiqqan holda, voyaga etmaganlarning huquqlarini suiiste'mol qilishning oldini olish uchun ushbu munosabatlarni tartibga solish usuli majburiy bo'lishi kerak deb hisoblaydi.

Bolalar huquqlarini himoya qilishning samarali mexanizmlarini yaratishga qaratilgan mexanizmlardan biri bu balog'atga etmagan bolalarga nisbatan odil sudlovdur, ya'ni. voyaga etmaganlarga oid maxsus adliya tizimi. Voyaga etmaganlar odil sudlovining asosiy vazifasi nafaqat voyaga etmaganlar o'rtasidagi huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish emas, balki bolalar huquqlarini himoya qilishdir. Mamlakatimizda voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha fuqarolik, oila, jinoyat javobgarlik, ma'muriy javobgarlik sohalarida alohida yondoshuv mavjud. Voyaga yetmaganlarning ishlarini ko'rishla alohida sudlarni tashkil etish taklifi mamlakatimiz huquq sohasi vakillari, jaoatchilik va tadqiqotchilar tomonida ilgari surib kelinmoqda. Maxsus sudya bolalar muammolari bilan bog'liq barcha ishlarni ko'rib chiqqach, u voyaga etmaganlar jinoyatchiligiga sabab bo'lgan sabablarni yaxshiroq tushuna boshlaydi va yosh huquqbuzar shaxsining xususiyatlarini, uni jinoyat sodir etishga majbur qilgan holatlarni hisobga olishni boshlaydi.

Ijtimoiy o'zgarishlar sur'ati sezilarli darajada oshgan hozirgi vaqtda Jinoyat kodeksi nafaqat sodir etilgan jinoyatlarni jazolash, balki yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy xavfli qilmishlarning oldini olishi ham zarur. Mamlakatimiz jinoyat qonunchiligida 2021 yil dekabrda o'zgarishlar jinoyat sub'ekt yoshi 13 yoshdan 14 yoshga keltirilganligi bejiz emas[3]. Biroq, amaliyotchilar hozirda jinoyatchilik yosharib borayotganligini bir necha statistik ma'lumotlarda ta'kidlamodalar. Shu sababli, bir qator mualliflar voyaga etmagan shaxs tomonidan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etganda yoki unga qarshi jinoyat sodir etilganda yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi va himoya qiluvchi jinoyat huquqi normalari tizimini o'rganishga harakat qiladilar.

Shaxs va jamiyat xavfsizligini ta'minlash maqsadida voyaga etmagan shaxsning shakllanishi va rivojlanishi jarayoni voyaga etmaganlarga oid siyosat ob'ektining xususiyatlariga qarab (masalan, uning tarkibida o'smirlar ustunlik qiladi), agar yoshlar ko'proq bo'lsa, ijtimoiy himoyaga e'tibor qaratish yoki (aksincha) to'liq samarali mehnat faoliyati uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish mumkin. Bu, shuningdek, multivariantlikni shakllantirish, ma'lum bir hududda ma'lum bir davr uchun vaziyatlarning xilma-xilligini hisobga oladigan balog'atga etmaganlarga oid siyosatning turli modellarini yaratish uchun real shart-sharoitlarni keltirib chiqaradi. Voyaga etmaganlarga oid amalga oshirilayotgan siyosatning samaradorligi hozirgi yosh avlodning sifatini, uning jamiyatni

rivojlantirish strategiyasini amalga oshirish uchun mavjud va zarur standartlarga muvofiqligini (mos kelmasligini) belgilaydi.

Voyaga etmaganlarga oid siyosat voyaga etmaganlarga oid qonunchilikka asoslanishi kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, qo'llanilgan tushunchalar nafaqat bolalar va o'smirlar o'rtasidagi huquqbuzarlik muammolari bilan shug'ullanadigan voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha sudyaning ixtisosligini oshirish zarurligini anglatadi. Bola uchun maqbul yo'l va pirovard natijada jamiyat uchun juda jiddiy muammolarni hal qilish yo'lini izlashda uyg'un birlashtirilgan huquqiy va ijtimoiy-psixologik tuzilmalarning butun majmuasini shakllantirishning ahamiyati muhimdir. Bular nafaqat bolaning o'zi, uning atrof-muhit muammolari, nafaqat bugungi kunning muammolari – bular jamiyatimiz kelajagining muammolari. Voyaga etmaganlar jinoyat huquqida - "qayta tiklovchi adolat" huquqiy tushuncha mavjud. Uning negizida jazo emas, balki jinoyat sodir etgan shaxs va jabrlanuvchini yarashtirish, jinoyat tufayli yetkazilgan zararni qoplash g'oyasi yotadi. Voyaga etmaganlar huquqi voyaga etmaganlar huquqbuzarliklari va jinoyatlariga qarshi choralar ko'rish yo'llarini izlash natijasida vujudga keladi. Badanga engil va o'rtacha og'irlikdagi shikast yetkazilganda yarashuv juda maqbul ko'rinadi. "Qayta tiklovchi adolat"ning maqsadi ozodlikdan mahrum qilish ulushini yanada kamaytirish, ushbu jazoga hukm qilingan shaxslar sonini kamaytirish yo'nalishida jazo samaradorligini oshirishdan iborat.

Agar biz borada mamlakatimizdagi huquqiy normlarimizni horijiy mamlakatlarni tajribalari bilan taqqoslasak, huquqiy normalarning bo'shliqlarini to'ldirish imkoni paydo bo'ladi. Horijiy mamlakatlarda voyaga yetmaganlarning ishlarini alohida ko'rish tajribasi katta tajriba va yutuqlarga egadir.

Germaniyada voyaga etmaganlarga oid adliya rivojlanishning uzoq tarixiy yo'lini bosib o'tdi. Germaniya 1923 yilda voyaga etmaganlar sudlari to'g'risidagi qonunning (Jugendgerichtsgesetz) qabul qilinishi bilan zamonaviy ko'rinishga ega bo'ldi. Qonunni qabul qilishning asosiy sabablari, birinchi navbatda, Germaniya uchun Birinchi Jahon urushidagi mag'lubiyatning eng og'ir oqibatlari, urushdan keyingi vayronalar, ko'plab uysizlar va voyaga etmagan jinoyatchilar va boshqalardir. Voyaga etmaganlar jinoyat huquqining asosiy manbalari federal va er konstitutsiyalari, shuningdek, yuqorida aytib o'tilgan, "Voyaga etmaganlar sudlari to'g'risida"gi qonundir. Yuvenal Yustitsiya tizimining asosiy xarakteristiklari quyidagilardan iborat: voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha maxsus sudlar tomonidan sud ishlarini yuritishni amalga oshirish; muqobil jazolarning ustuvorligi (minimal aralashuv); vositachilik va tiklovchi adolat ustuvorligi; ta'limga oid davlat sanksiyalarining ustuvorligi; oxirgi chora sifatida hibsga olish (eng qisqa muddat - 6 oydan 5 yilgacha, istisno hollarda esa 10 yilgacha); voyaga etmaganlarga oid ishlarni umumiy kattalar sudida ko'riladigan, hatto eng og'ir holatlarda ham mutlaqo istisno qilish.

Frantsiyada 1912 yilda birinchi ixtisoslashtirilgan voyaga etmaganlar sudi tashkil etildi. Ammo undagi sudyalarning balog'atga etmaganlar ishlariga ixtisoslanmagan oddiy sudyalarning edi. O'sha yili voyaga etmaganlarni nazorat ostida

kuzatishdan iborat maxsus jazo chorasi belgilandi. Birinchi voyaga etmaganlar sudi 1914 yilda butun Fransiyada zamonaviy ma'noda ixtisoslashgan sudyalarga ega bo'lgan voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha sudlar tizimini tashkil etish bilan 1945 yil fevral oyidan boshlanadi.

Fransiyada Yuvenal yustitsiyaning asosiy xarakteristikasini quyidagilarda ko'rish mumkin:

1. Jazo, jazo choralaridan ko'ra tarbiyaviy chora-tadbirlarni afzal ko'rish;
2. Psixologiya, huquqbuzarlik sodir etgan voyaga yetmagan shaxsning shaxsiyati bilan chuqur tanishish;
3. Faqat voyaga yetmaganlar ishini ko'rishi lozim bo'lgan sudyalarning ixtisoslashuvi.

Anglo-sakson modeliga asoslangan Buyuk Britaniyaning Yuvenal Adliya tizimi voyaga etmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish g'oyasiga asoslangan bo'lib, bu mamlakatni yiliga 80 million funt sterlingni tejash imkonini beradi. Buyuk Britaniyada AQShda ilk bor shakllangan balog'atga etmagan bolalar adliyasi g'oyalaridan foydalangan holda 1908-yilda bolalar va yoshlar to'g'risidagi qator qonunlar qabul qilinganda ishlab chiqilgan. Buyuk Britaniyada xavf ostida bo'lgan o'smirlarning jinoyatchiligini oldini olish va ular bilan ishlash bosqichida quyidagi imkoniyatlar mavjud: 8 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan shaxslar uchun yoshlarni qamrab olish dasturi ishlab chiqilgan. Dastur mamlakatning eng jinoiy "faol" 110 ta hududida ishlaydi. Dastur yoshlarga ta'lim darajasini oshirish, yangi ko'nikma va ko'nikmalarni egallash, kasb tanlashda ko'maklashish imkonini beradi. Yuvenal Yustitsiya sub'ektlarining yoshi 8-17 yosh. Jinoiy jazo 14-17 yoshli jinoyatchilarga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Agar voyaga etmagan shaxs birinchi marta yoki takroran jinoyat sodir etsa, lekin aybini tan olsa, u bilan politsiya yoki mahalliy xizmatlar shug'ullanadi va u sud orbitasiga tushmaydi. Politsiya va mahalliy hokimiyat organlari bunday o'smirga qarshi turli "buyruqlar" tizimi va "kelishuv tizimi"dan foydalanadi. Qo'llaniladigan jazo turlari: tanbeh, yakuniy ogohlantirish, maqbul xatti-harakatlar to'g'risida kelishuv, g'ayriijtimoiy xatti-harakatlarni to'xtatish to'g'risida buyruq (ma'lum joylarga borishni, ma'lum odamlar bilan uchrashishni taqiqlash), mahalliy uy qamog'i (16 yoshga to'lmaganlarga nisbatan qo'llaniladi: ularga uydan chiqib ketish taqiqlanadi. Shaxsiy reabilitatsiya rejasi, ixtisoslashtirilgan markazda mashg'ulotlarga borish to'g'risidagi buyruq, jarima, shartli jazo va boshqalar qo'llaniladi. Agar jinoyat og'ir bo'lsa yoki takroran sodir etilgan bo'lsa, u holda balog'atga etmaganlar uchun adliya mashinasi "ishlaydi".

Umuman olganda yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi taklif va tavsiyalarni bildirishni joiz topdik:

Birinchidan, mamlakatimizda voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha Adliya tizimini tashkil etish, bunda voyaga yetmaganlar bilan ishlaydigan ta'lim tizimi va ichki ishlar tizimining faoliyatidagi tajribalarni umumlashtirish;

Ikkinchidan, qarovsiz qoldirilgan voyaga yetmaganlarni real holatda aniqlash va nazoratga olish;

Uchinchidan , voyaga yetmaganlarni uzluksiz ta'lim olishini ta'minlaydigan alohida Yuvenal Adliya tizimida davomat inspektorlarini shtatlarini joriy etish;

To'rtinchidan, voyaga yetmaganlarning ma'muriy, jinoiy ishlarini yurituvi va sudlovligini alohida tartibda tashkil etish,prfessionallashtirish;

Beshinchidan, voyaga yetmaganlarni ishlari tegishli bo'lgan qonun va qonunosti hujjatlarini tahlil etish va tegishli o'zgartirishlar kiritish.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida" gi QONUNI.2008 yil 7 yanvar. O'zbekiston Respublikasining "Vasiylik va homiylik to'g'risida"gi Qonuni. 2014 yil 2 yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi 2019 yil 22 apreldagi PQ-4296-sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.17- moddasi.